

Олена СЕРГІЙЧУК
 Переяслав-Хмельницький

ПРОТЕСТ УКРАЇНЦІВ ПРОТИ ЗРОСІЙЩЕННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В РОКИ ХРУЩОВСЬКОЇ “ВІДЛИГИ”

Зі смертю Сталіна та приходом до вершини партійно-державної влади М.С.Хрущова – в країні розпочалася лібералізація суспільно-політичного життя. Громадськість України не тільки схвально ставилася до перших кроків лібералізації, але й своїми діями намагалася прискорити та поглибити цей процес. Таке прагнення випливало з того, що український народ в сталінську добу зазнав найбільш жорстоких репресій, переслідувань, зросійщення освіти та культури.

Лібералізація в республіці проходила важко і суперечливо, але загалом сприяла громадському пробудженню і стала суттєвим поштовхом до національного відродження в Україні. Серед різних верств суспільства зростав інтерес до історії свого народу, до національної освіти, української мови і культури. Зигзаги лібералізації, властиві хрущовській “відлизі” значною мірою сприяли розкріпаченню свідомості людей, в Україні стали звучати публічні вимоги, спрямовані на вирішення національних проблем.

Представники української національно-свідомої інтелігенції відкрито висловлювали занепокоєння мовною проблемою, вимагали використання та поширення української мови в усіх сферах суспільного і державного життя. Зокрема, на науковій конференції, де обговорювалися в лютому 1963 р. в Київському університеті ім. Тараса Шевченка проблеми культури української мови, в якій брало участь понад 800 мовознавців, фактично відбулося прилюдне засудження мовної політики. Доповідачі та промовці з гіркотою і боєм говорили про принизливе становище рідної мови в Україні, вимагали від влади ліквідувати свідомо створені на шляху її розвитку перепони і обмеження¹. Такі вимоги набули особливого звучання, коли керівний орган правлячої комуністичної партії в листопаді 1958 р. опублікував тези про реформу освіти, в яких містилося положення про те, щоб батьки самі більшістю голосів обирали, якою мовою навчатимуться їхні діти в кожній конкретній школі. Це означало, що українська мова в республіці залишалася бути не обов’язковою для навчання та вживання.

В Україні таке рішення викликало велике невдоволення громадськості, з’явилися публічні протести проти такої мовної політики. Навіть секретар ЦК Компартії України С.Червоненко та заступник Голови Ради Міністрів УРСР С.Гречуха під тиском громадськості заявляли, що українська мова має залишатися обов’язковою для вивчення у російськомовних школах України, а республіка повинна мати більше прав у сфері освіти, у визначенні державної політики щодо її розвитку.

Представники творчої інтелігенції вбачали в партійних тезах знаряддя нівелювання та знеособлення національної культури та освіти. У листі М.Рильського і М.Бажана “В ім’я людини”, опублікованому в грудні 1958 р. в газеті “Правда”, говорилося, зокрема, “... єдино правильним розв’язанням питання про вивчення мов у середній школі є рішення про обов’язкове і рівноправне вивчення і української і російської мов у всіх школах УРСР”². Партійні збори київських письменників, присвячені обговоренню тез ЦК КПРС у прийнятій резолюції заявляли: “Віддати лише на волю батьків вирішення питання, яку мову в обов’язковому порядку вивчатимуть їх діти, – не можна”³.

Закон, який був прийнятий в Україні у квітні 1959 р., який ігнорував справедливі вимоги громадськості, науковців республіки. Влада в період хрущовської “відлиги” продовжувала культивувати і насаджувати російську мову, а оскільки навчання у вищих навчальних закладах проводилося російською мовою, рідна мова ставала безперспективною.

Кількість шкіл із російською мовою навчання в республіці неухильно зростала. У 1958/59 навчальному році тут працювало 25,4 тис. шкіл з українською мовою навчання, які охоплювали 3,5 млн. учнів, російськомовних було 4049 шкіл, в яких навчалася 1,5 млн. учнів, хоча питома вага російського населення в Україні була значно нижчою⁴. Тенденції зростання російськомовних шкіл в Україні давалися знати і в наступні роки. В 1965/66 навчальному році кількість шкіл з російською мовою викладання становило вже 4703. Кількість українських шкіл з 1959 по 1965 р. скоротилася – з 25308 до 23574⁵. До того ж варто додати, що переважне число українських шкіл були малочисельними, тоді як школи з російською мовою навчання нараховували по тисячі й більше учнів. Причиною цього було те, що у вищих школах навчання проводилося тільки російською.

Російськомовними були переважно міські школи, але поступово на російську мову навчання переводили українські школи і в селах південно-східного району, на Чернігівщині, Сумщині. У великих промислових центрах, передусім на сході та півдні республіки, такі школи переважали як кількісно, так і числом дітей, які в них навчалися. Так, наприклад, у м. Донецьку в другій половині 50-х років 98 відсотків учнів навчалися в школах з російською мовою викладання, в Харкові – 87%, в Одесі – близько 87%, в Горлівці – 91,3%. У Кримській області було лише три школи з українською мовою навчання, які відвідували близько 600 учнів. У Києві в 1959/60 навчальному році дві

третини учнів загальноосвітніх шкіл здобували освіту російською мовою. Протягом першого року дії нововведеного Закону про освіту в республіці додатково з'явилося ще 143 школи з російською мовою навчання⁶.

Новий освітянський закон СРСР, зокрема, його український варіант продемонстрував зневажливе ставлення влади до національних мов народів Союзу, став засобом подальшого зросійщення та національного знеособлення народів. Відомий український правозахисник Іван Дзюба, узагальнюючи мовну ситуацію в Україні 60-х років, відзначав: “Стан шкільної освіти в містах України настільки стандартний, що відповідна статистика давно вже не публікується, а дані про кількість українських та не українських шкіл ледве чи не відносяться до найбільших державних таємниць... Але і ті школи, які називаються “українськими”, по суті ними не є. Досить побувати у будь-якій українській школі в Києві, щоб пересвідчитися в тому, що поза викладанням усе внутрішнє життя ведеться в них російською мовою і, навіть, самі вчителі по-українському “соромляться” говорити, не кажучи вже про учнів”⁷.

В умовах “відлиги” у вищій школі України, як і в загальноосвітній, продовжувався процес зросійщення. В Київському медичному інституті з 50-ти кафедр на 45-ти викладачі користувалися російською мовою, у Ворошиловградському й Донецькому педагогічних інститутах навіть на українських відділеннях усі предмети, окрім української мови і літератури, викладалися російською мовою⁸.

В 1964/65 навчальному році у восьми університетах України студенти-українці становили 61 відсоток, викладачі-українці – 56 відсотків. Однак лекції читали українською мовою лише 34% викладачів (а в деяких – біля 15 відсотків)⁹. В Харківському та Одеському університетах тільки 10 відсотків лекційних курсів велося українською мовою¹⁰. В Київському політехнічному інституті лекції українською мовою не читалися зовсім¹¹.

Така реальність змушувала представників громадськості вимагати від владних структур приймати дієві і конкретні заходи, спрямовані на збереження української мови та розширення сфери її вживання. Газети “Радянська освіта”, “Радянська культура”, “Літературна Україна”, “Правда” отримували численні листи письменників, учителів, викладачів вузів, батьків дітей із закликами відстоювати українську культуру та мову. Боролися із зросійщенням культурного життя письменники Л.Дмитренко, М.Стельмах, С.Крижанівський, М.Рильський, М.Шумило та ін. Їх наполягання та аргументація на користь української мови, історії, культури стали активно підтримувати шестидесятники.

Студентська молодь України, як і багато викладачів вузів, скориставшись послабленням ідеологічного пресингу в кінці 50-х на початку 60-х років, уважно прислухалися до представників нового покоління – шестидесятників. З вірою в оновлення тогочасного суспільства проводили свою творчу діяльність Д.Павличко, І.Драч, Л.Костенко, І.Світличний, В.Симоненко, І.Вінграновський та ін. Вони не лише шукали новаторських форм самовираження, а й піддавали сумніву такі усталені догмати, як “партійність літератури” та “соціалістичний реалізм”.

Усе розпочалося з організації студентами Київського театрального інституту і консерваторії театралізованих груп для виконання українських колядок. З часом виник клуб – своєрідне об’єднання молодих митців, які діяли поза межами тогочасних творчих спілок. При клубі, який розмістився в Жовтневому палаці, організувалися секції: любителів кіно, театральна, художня, музична. З приходом до клубу В.Симоненка та В.Стуса молодіжне об’єднання перетворилося на національно-культурний осередок, у діяльності якого суто мистецькі і літературні теми все більше набували громадського і соціального звучання. 12 травня 1962 р. відбувся вечір пам’яті Л.Курбаса. Вечір перетворився на своєрідну маніфестацію проти злочинів сталінізму. Офіційна влада цей вечір характеризувала як “націоналістичне зборище”. 23 грудня 1962 р. проходив вечір пам’яті М.Куліша, де вперше на неформальному зібранні з вуст М.Бажана прозвучала згадка про підвали Жовтневого палацу, де в 1930-ті роки сталінська влада розстрілювала письменників¹².

У 1962 р. у Львові також виникає клуб творчої молоді “Пролісок”. Клуб очолив літературознавець, аспірант Львівського державного університету М.Косів. Складність діяльності клубу полягала в тому, що саме у Західній Україні національно-свідома інтелігенція була в полі зору особливої уваги партійних та адміністративних органів. Так, у квітні 1959 р. Секретаріат ЦК КПУ обговорив завчасно підготовлену відділом науки і культури доповідну записку “Про деякі недоліки в роботі з інтелігенцією у Львівській обласній партійній організації”, в якій говорилося про “відродження націоналістичних тенденцій” серед інтелігенції краю, про якісь невизначені “помилки методологічного та ідейного характеру” в роботі окремих наукових співробітників Інституту суспільних наук АН УРСР. Особливе невдоволення викликало те, що деякі інтелігенти Львова, як про це йшлося в постанові Секретаріату, не вірно зрозумівши заходи щодо реабілітації засуджених у минулому осіб, “стають на шлях безпідставного виправдовування політичних та ідеологічних помилок, яких ці особи припустилися свого часу”¹³. Секретаріат ЦК КПУ ухвалив спеціальну постанову, в якій серед іншого вказувалося на посилення ідейно-виховної роботи в вузах Львова.

Незважаючи на всеосяжний контроль і тиск партійної, адміністративної влади на студентів, викладачів, науковців у Львові на початку 60-х років згуртувалося ядро молодих інтелігентів, до яких входили: науковець-психолог М.Горинь, мистецтвознавець Б.Горинь, студент-заочник Львівського державного університету І.Гель, викладач цього ж вузу М.Осадчий та інші. Вони виступали проти зросійщення вузів, технікумів та шкіл, за відродження української культури та мови. Цілком можливо, що відносно ліберальна атмосфера “відлиги”, активність національно-свідомої інтелігенції сприяла еволюції шестидесятництва, яка привела б до збільшення кількості його учасників та виходу на політичний рівень їх діяльності. Однак партійно-державне керівництво вбачало в цьому русі супротив зросійщенню, великодержавній політиці центру. З кінця 1962 р. розпочинається широкомасштабний ідеологічний тиск на ту частину інтелігенції, яка хоча б трохи вийшла з-під тотального контролю партійно-державних структур¹⁴.

Спроби створення молодіжних організацій мали місце і в інших регіонах України. Так, у 1964 р. в Херсонському мореплавальному училищі група курсантів на чолі з Данилом Кушняком створила організацію “Вісники свободи України”. Розробили програму, статут, де йшлося про необхідність домогтися передовсім втілення в життя статей Конституції СРСР, зокрема про право нації на самовизначення. Одним із засобів досягнення цієї мети учасники групи вважали проведення всенародного референдуму. Органи держбезпеки “викрили” членів молодіжної організації. Суд, що зустрічалося дуже рідко, врахував юний вік учасників і обмежився виключенням Д.Кушняка з комсомолу і з училища¹⁵.

В перші роки “відлиги” влада певною мірою уникала запроваджувати репресивні заходи проти студентів та викладачів вузів. Перевага надавалася громадським заходам – організувався моральний тиск на тих, які вважалися відступниками від офіційної партійно-державної політики. Схема роботи партійних та державних органів була своєрідна: для обговорення інформації правоохоронних органів скликали комуністів, комсомольців або ж збори трудових колективів, які під диригуванням представників бюрократичних структур влади засуджували відступників. Партійні збори виключали “винуватців” з партії, комсомольські – з лав “ленінської молоді”. Нерідко “громадське засудження” тягло за собою звільнення з роботи чи навчання в вузі. Так, в Івано-Франківському політехнічному інституті учасники зборів звернулися до адміністрації з проханням звільнити з роботи окремих викладачів кафедри іноземних мов з тієї причини, що вони читали самвидавські твори¹⁶.

Подібне мало місце у Луцькому педагогічному інституті, де комсомольські збори виключили з ленінської спілки студенток історико-філологічного факультету Л.Ковальчук та А.Панас за те, що вони “систематично відвідували зборища викладачів вузу В.Мороза та І.Івашенка і сприяли поширенню націоналістичної літератури”¹⁷. У Львівському державному університеті звільнили з роботи трьох викладачів і виключили з партії та університету студента факультету журналістики Я.Кендзьора¹⁸.

У пресі, на зборах у творчих спілках, наукових закладах і вузах за рекомендаціями партійних та адміністративних органів “громили” письменників, митців, учених, науково-педагогічних працівників за “відхід від партійної лінії” у національному питанні, за “ідеалізацію минулого”, “смакування національної самотності” тощо. Звертатися до національної політики партії і держави для творчої та наукової інтелігенції ставало навіть небезпечно, бо віталася тільки розробка тем, присвячених дружбі народів і благодіючому впливові російського народу на інші нації СРСР. В спеціальних фондах бібліотек, за багатьма замками зберігалась література “націоналістичної” спрямованості, бібліографічні показники, де зустрічалися прізвища опальних авторів. Все це супроводжувалося адміністративним переслідуванням людей, яких запідозрювали в “націоналізмі” або ж в зв’язках із самвидавом. За словами очевидця І.Рибалки – доктора історичних наук, професора в Харківському державному університеті адміністративні органи виявили “контрреволюційну” групу студентів. 11 лютого 1958 р. було скликано термінове засідання парткому університету. Доповідачем був секретар обкому партії А.Скаба. Формально говорилося про стан ідейно-політичної роботи серед студентів вузу та про невдачу роботи професорсько-викладацького складу з молоддю, що привело до сумних наслідків. До цього ж, в університеті органами КДБ були заарештовані В.Мишустін, А.Простаков, В.Биркін. Всі вони, за словами А.Скаби, пропагували контрреволюційні погляди і стояли на ворожих позиціях, проголошували мерзотні відгуки про партію і її керівників, про радянський лад, критикували систему виборів. Вони, начебто, мали намір створити організацію, яка б могла очолити боротьбу проти існуючого ладу¹⁹.

Поряд з ідеологічним тиском, в хрущовську добу посилюється цензура над рукописами, що готувалися до друку. Тільки по лінії Головліту УРСР цензорські втручання політико-ідеологічного характеру протягом 1957 року склали 489 (у 1956 р. – 309 випадків). На додаткову рецензію було повернуто 84 рукописи (в 1956 р. – 48)²⁰.

Атмосфера лібералізації суспільного життя, яка проходила в країні, створювала умови для підготовки наукової та навчальної літератури з гуманітарних дисциплін. З 1957 р. почали виходити українською мовою фахові журнали з природничих і суспільствознавчих дисциплін, які ставали надбанням викладачів та студентів вузів. Серед них – “Український історичний журнал”, “Економіка Радянської України”, “Радянське право”, “Народна творчість та етнографія”. За участю науково-педагогічних працівників вузів у 1959 р. вийшов перший том “Української Радянської Енциклопедії”, протягом 1954 – 1956 рр. вийшла друком двотомна “Історія української літератури”, двотомний “Курс сучасної української літературної мови” (за редакцією Л.Булаховського); започатковано видання журналів “Прапор”, “Всесвіт”, “Радянське літературознавство”²¹. В ряді вузів стали виходити вісники та тематичні збірники наукових праць. Все це створювало умови для поліпшення підготовки спеціалістів гуманітарного профілю. Однак і в умовах лібералізації партійний апарат продовжував ретельно стежити, щоб гуманітарії та суспільствознавці не торкалися заборонених тем і персоналій, не критикували політику правлячої партії. З цієї причини з журналу “Українська мова в школі” (№1 за 1957 р.) була вилучена стаття доцента Ф.Жилка “Викоренити культ особи в мовознавстві”. Зміст статті був спрямований виключно проти роботи Сталіна “Марксизм і питання мовознавства”.

До збірника статей кафедри марксизму-ленінізму Київського інституту фізкультури була подана стаття Г.Симонова “З історії здійснення ленінської національної політики на Україні (до питання про українізацію в 1923 – 1925 рр.)”. В статті на основі фактичних матеріалів були зроблені висновки про те, що “партійна організація України в 1923 році складалась переважно з комуністів-росіян”, що “більшість радянських службовців належала до російської інтелігенції, яка погано володіла мовою корінного населення”; “за національною ознакою радапарат складався лише на 34,3 відсотки з українських кадрів”, а “в 1923 р. на керівній партійній роботі було лише 24,5 відсотки українців, в низовому партапараті – 46,8%”²². Головліт не допустив названу статтю до друку. Більше того її автор

звинувачувався в тому, що він за “подібними підрахунками перегукувався з буржуазними націоналістами, які кричали, що радянська влада на Україні насаджувалась силами росіян, а не будувалась самим українським народом”.

З посиленням цензури та безпосереднім втручанням партійної номенклатури було піддано критиці практично весь доробок Інституту Історії АН УРСР, особливо “Короткий курс історії України” за редакцією С.Білоусова, М.Петровського та ін.; одностомний “Нарис історії України” за редакцією К.Гуслистого, М.Славіна, Ф.Яструбова; перший том чотирьохтомної “Історії України” під редакцією М.Петровського. Автори названих праць звинувачувалися у націоналістичних “збоченнях”, у відродженні “реакційних вигадок” В.Антоновича і М.Грушевського. З метою створення “справжньої” історії України, тісно поєднаної з історією російського та інших народів СРСР в Інституті Історії АН УРСР під пильним наглядом Москви розпочалася підготовка нового “Короткого курсу історії України”, який ретельно обговорювався і фальсифікувався²³.

Всі праці, які готувалися викладачами, науковцями вузів ретельно перечитувались цензурою, в разі найменшого відходу від ідеологічних установок авторів інкримінували відхід від партійно-класових позицій, що було тяжким звинуваченням – в найкращому випадку автор отримував догану, а в більшості випадків втрачав наукову кар’єру. Так, наприклад, в 1960 р. у видавництві Харківського державного університету готувалася до друку книжка І.К.Рибалки про Директорію УНР. Видавництво надіслало верстку цієї книжки не тільки в Облліт, а й у Головліт до Києва. Там вона потрапила до рук надто пильного рецензента, який у своєму висновку зазначив, що автор широко використовує газети, журнали та іншу пресу, а також архівні фонди Директорії, які за змістом націоналістичні (а це означало, що автор говорив про те, чого читачі не знають, отже він займався пропагандою націоналізму). Врешті-решт обком партії “порадив” провести спільне засідання кафедр історії СРСР і України, на якому обговорювалася верстка книги. Після цього авторів запропонували “повикидати матеріали з націоналістичних джерел” і тільки після цього книгу у скороченому вигляді допустили до видання²⁴.

Через цензуру та переслідування не були надруковані в 60-х роках роман Андрія Кондратюка “Важке прозріння”, поетичні збірники Василя Головобородька, Василя Стуса та інших²⁵. Характерно, що переважна більшість навчальної літератури, особливо з гуманітарних та суспільствознавчих дисциплін, яка рекомендувалася студентам та викладачам вузів в навчальному процесі готувалася в Москві, в інших містах Російської Федерації. Підготовлені російською мовою підручники завозилися в Україну і вважалися обов’язковою літературою для вузів республіки. Викладачі вузів України, якщо і готували посібники, то вони обов’язково мали бути по змісту ідентичними російським виданням.

Переслідування представників творчої інтелігенції набували різних форм і характеру²⁶.

На ХХІ з’їзді КПРС (січень 1959 р.) М. Хрущов заявив: “У Радянському Союзі зараз немає фактів притягнення до судової відповідальності за політичні злочини. Це, безперечно, велике досягнення”²⁷. Проте “великі досягнення” явно обминули Україну. Саме в часи хрущовської заяви припадають гоніння на шестидесятників, численні судові процеси над громадянами за “антирадянську націоналістичну пропаганду”; судили в Києві, Львові, Тернополі, Чернівцях, Луганську, Луцьку, Сумах, Запоріжжі... Протягом 1954–1959 рр. в Україні органами державної безпеки було відкрито 46 антирадянських угруповань з числа інтелігенції та молоді, в яких налічувалось 245 осіб²⁸. Всі вони зазнали різних форм покарань та адміністративного тиску.

В липні 1962 р. був виданий таємний наказ КДБ СРСР, який орієнтував органи державної безпеки на боротьбу “з ворожими проявами антирадянських елементів”. Дія цього наказу, закономірно, була поширена і на Україну. Об’єктом особливо пильної уваги стала молодь вищих навчальних закладів та інтелігенція України. Керівництво КДБ намагалось “через агентуру і довірених осіб постійно отримувати інформацію щодо процесів, які відбувалися серед молоді та інтелігенції, вчасно і правильно визначати їхній характер для того, щоб разом із партійними і громадськими організаціями запобігати переростанню політично хибних поглядів та ідеологічно шкідливих помилок в антирадянські прояви”²⁹.

У серпні 1965 р. “шістдесятництво” України завдано суттєвого удару: влада розпочала інтенсивно переслідувати та арештовувати окремих активістів. У Києві це були студент Я.Геврич, науковець М.Гринь, лаборантка Є.Кузнєцова; у Львові – студент-заочник І.Гель, науковець-психолог М.Горинь, мистецтвознавець Б.Горинь, викладач університету М.Осадчий та аспірант М.Косів; у Луцьку – викладачі педагогічного інституту В.Мороз та Д. Іваненко³⁰. Так і не побачила світу книга Д.Павличка “Правда кличе”, зазнали переслідувань В.Стус, І.Драч, Л.Костенко та ін. Коли випускник Московського державного університету Л.Лук’яненко поставив питання про державний статус України в складі СРСР, то його в 1961 р. засудили до розстрілу. Пізніше цей вирок було замінено на тривале ув’язнення. Національне відродження почало перетворюватись в “засуджене відродження”.

Таким чином, перші кроки десталінізації та лібералізації суспільного життя, що розпочалися в період хрущовської “відлиги”, вселяли надію громадськості України на те, що цей процес буде послідовним, всеохоплюючим, і повернення до неосталінізму не відбудеться. Між тим розвиток подій показав, що хрущовська лібералізація була не послідовною. В Україні національна школа була обмежена, ігнорувалася українська мова, культурні надбання. Лібералізацію українська номенклатура не використала для здійснення широкої українізації суспільного і культурного життя. Як і в сталінські часи, вона орієнтувалася на центральну владу і послідовно виконувала рішення і настанови, що надходили з Москви.

Після короткого періоду лібералізації в Україні почалися жорсткі утиски національного життя, освіти й культури.

¹Україна: друга половина XX століття. Нариси історії. – К., 1997. – С. 163. ²Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи. 1946 – 1980. – К., 1999. – С. 118. ³Цит. за: Новітня історія України. 1900 – 2000. – К., 2000. – С. 407. ⁴Баран В.К., Даниленко В.М. Назв. праця. – С. 132. ⁵Див: Новітня історія України. – С. 407. ⁶Баран В.К., Даниленко В.М. Назв. праця. – С. 132. ⁷Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? – К., 1998. – С. 123. ⁸Див: Україна: друга половина XX століття. – С. 160 – 161. ⁹Чорновіл В. Як і що обстоює Богдан Степчук // Український вісник. – Ч. VI. – Смолоскип, 1972. – С. 26. ¹⁰Історія України: нове бачення. / Під ред. В.А.Смоля. – Ч. 2. – К., 1995. – С. 370. ¹¹Чорновіл В. Назв. праця. – С. 27. ¹²Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору. 1960 – 1980 років. – К., 1995. – С. 18 – 19. ¹³Там само. – С. 21 – 24. ¹⁴Там само. – С. 21 – 24. ¹⁵Див: Україна: друга половина XX століття. – С. 64. ¹⁶Центральний державний архів громадських організацій України (далі ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 6160. – Арк. 46 – 50. ¹⁷Там само. – Арк. 51 – 54. ¹⁸Там само. – Арк. 69 – 74. ¹⁹Рибалка І.К. Така наша доля: Сторінки життя мого покоління. – Харків, 1999. – С. 134 – 135. ²⁰Історія української культури. Збірник матеріалів і документів / Упоряд.: Б.І.Білик., Ю.А.Горбань, Я.С.Калакура та ін.; За ред. С.М.Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – К., 2000. – С. 428 – 430; Історія України: Хрестоматія / Упор. С.М.Клапчук (кер.) та ін. – К., 1996. – Ч. 2. – С. 243. ²¹Див: Україна: друга половина XX століття. – С. 149; Панчук М., Войналович В., Галенко О., Генік М., Горбань Ю. та ін. Національні меншини України у XX ст.: політико-правовий аспект. – К., 2000. – С. 231. ²²Див: Історія України: Хрестоматія. – С. 244 – 245. ²³Див: Історія України: нове бачення. – С. 358 – 359. ²⁴Рибалка І.К. Назв. праця. – С. 136 – 137. ²⁵Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 1992. – С. 13. ²⁶Див.: Україна: друга половина XX століття. – С. 64; Українська інтелігенція під судом КГБ. – С. 196 – 197. ²⁷О контрольных цифрах развития народного хозяйства СССР на 1959 – 1965 годы // Правда, 1959 г. от 18 января. – С. 1, 2. ²⁸ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 85. – Арк. 251. ²⁹Там само. – Спр. 109. – Арк. 426 – 428. ³⁰Там само. – Оп. 24. – Спр. 6160. – Арк. 23 – 24.

Олеся СИСИН
Дрогобич

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ЛЬВІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX століття

Місце тієї чи іншої нації в світовій спільноті, ступінь розвитку і самовираження народу найбільш яскраво характеризує рівень його духовної культури. Німецький філософ та етнограф Йоганн Гердер стверджував, що між культурним розвитком людства і кожним окремим народом існує нерозривний зв'язок. Він проявляється в комплексі ідей, уявлень, традицій, норм, переживань, наукових систем та релігійних вірувань і являє собою величезний потенціал усього духовного досвіду нації, визначає рівень її інтелектуального, морального та естетичного розвитку.

Духовна культура населення Львівщини є складовою частиною національної культури України і відображає, в першу чергу, духовну сферу життєдіяльності українського суспільства та є живим втіленням всіх процесів, які відбуваються в ньому. Друга половина XX століття для України в цілому і Львівщини зокрема, характеризується складними і суперечливими етнокультурними процесами. Адже, "...розвиток української національної культури протягом XX сторіччя відбувався в досить складних історичних умовах, часто екстремальних (відчуження хлібороба від землі, від рідної мови, війни, економічні кризи, розруха, репресії, політичні та ідеологічні утиски, радянська уніфікація культури)"¹. За останні півстоліття Львівщина пережила період утвердження тоталітарної радянської системи, періоди її послаблення, застою, розпаду, духовного та національного відродження. Стан духовного життя населення регіону другої половини XX століття можна охарактеризувати відповідно до цих періодів, як стан кризи національної культури (1939 – 1989 рр.) та як стан національного відродження (1989 – 1990 рр.). Щоб глибше осмислити кожен з цих станів, треба насамперед уяснити, що являють вони собою з точки зору методології. "Доцільно розрізнити дві форми духовної кризи, які переживають у своїй історії ті чи інші народи. Перша форма стосується народів, котрі не є об'єктом чужоетнічного насилля, а самі виступають в цій якості. Це народи-імперії.

Друга форма стосується народів, що стали об'єктом зовнішньої експансії і потрапили внаслідок цього в колоніальну залежність"². Розуміючи, що даний регіон став об'єктом радянської експансії, можна зробити висновок, що самобутня культура краю витіснялася культурою пануючої верхівки. Якщо в період 1939 – 1989 рр. спостерігається занепад традиційних форм духовного життя, то в період послаблення тоталітарної системи (кінець 80-х років XX століття) в етносоціальному середовищі регіону виникає потяг захистити власні національні культурні цінності й духовну самобутність. Цей період в історії України, Львівщини зокрема, можна охарактеризувати як стан національного відродження або етноренесансу, коли народ, який став об'єктом експансії, починає усвідомлювати свою національну гідність. Закономірним наслідком цього процесу є те, що "культура надає політикам певних світоглядно-духовних орієнтирів, а політики прагнуть створити для етнокультури певні інституціональні структури, найповнішим виразом яких є національна державність"³.

В 1991 році Україна отримала державну незалежність. Значну роль "українського П'ємонту" – етнічної